

Kitap Tahlili

Fahri TÜRK, Güneşin Ayaklarındaki Ülke Tacikistan, Astana Yayınları, Ankara, 2017, ISBN: 978-605-9623-26-1

Taner KARAKUZU*
İlker LİMON**

Mevcut yazında Tacikistan’la ilgili kapsamlı ve titiz bir çalışma bulmak neredeyse olanaksızdır. Yazındaki bu boşluk Fahri Türk tarafından kaleme alınan ve Astana Yayınları tarafından neşredilen, “Güneşin Ayaklarındaki Ülke Tacikistan” isimli kitap ile büyük ölçüde doldurulmuştur. Tahlili yapılan eser “anı-inceleme türü” kapsamında değerlendirebilecek bir kitap olmasının yanında, bilimin kadim kurallarına riayet edilerek kaleme alınmış bir alan araştırması kimliğiyle okuyucuyla buluşmuştur. Yazar Tacikistan’da yapmış olduğu gözlemlerini ve görüşmelerini nesnel bir şekilde aktarmakla birlikte konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla birincil ve ikincil kaynaklara müracaat etmeyi de ihmal etmemiştir.

Eser toplam on dokuz ana bölümden oluşmaktadır. Bu ana başlıklar “tarihler” şeklinde kitabın müellifinin Tacikistan’da bulunduğu zaman kesitlerine atıfta bulunmak suretiyle şekillendirilmiştir. Bu şekilde oluşturulan ana başlıklar temelinde incelemenin yapıldığı Tacikistan hakkında sunulan bilgiler, sistemli, konu bütünlüğü sağlanarak ve büyük bir titizlikle incelenmiştir. “07.08.2014, Perşembe” başlıklı ilk bölüm kitabın müellifinin Duşanbe Havaalanı’na inmesiyle başlamaktadır. Yazar bu bölümde, Tacikistan’ın coğrafi/siyasi durumu, bilim, edebiyat, kültür-sanat ve müzik alanları hakkında bilgiler aktarmaktadır.

İkinci bölüm “08.08.2014, Cuma” başlığıyla kaleme alınmıştır. Yazarın bu bölümün girişinde bildirdiğine göre; Tacikistan hükümeti, siyasal İslam’ın güçlenmesinden korkmaktadır. Bu duruma gerekçe olarak on sekiz yaşından küçüklerin camilere gitmelerinin yasaklanmış olması gösterilmektedir. Gene kamusal alanda başörtüsü takma ve sakal bırakma gibi yasakların varlığından bahsedilmektedir. Ayrıca camilerin kontrol altında tutulabilmesi için alınan bazı önlemler anlatılmaktadır. Cuma namazlarının sadece izin verilen camilerde kılınabilmesi bu bağlamda örnek olarak verilmektedir. Bu bölümde yeraltı kaynakları, nehirler, göller, hidroelektrik santraller, dağlar ve çevre sorunları irdelenmiştir. Bilhassa Tacikistan’ın yeraltı kaynaklarının özellikle değerli madenlerin İngiltere, Çin ve Kanada gibi ülkeler tarafından çıkarıldığı belirtilmektedir. Tacikistan’a sebepsiz yere dağların ve suların ülkesi denilmediğine ve bu ülkenin topraklarının yüzde doksan üçünün dağlardan yüzde altısının buzullarda oluştuğuna işaret edilmektedir. Ayrıca bu bölümde Tacikistan’ın Orta Asya’nın en zengin su rezervlerine sahip olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte iki ilginç tespit yapılmaktadır. Bunlardan birincisi; Tacikistan’ın hidroelektrik potansiyelinin yüzde altısını kullanabilmesidir. İkinci ise; su kaynakları bakımından zengin bir ülke olan Tacikistan’da şehirlerde ve kırsal bölgelerde ciddi anlamda temiz içme suyu elde etme sorunu bulunmasıdır.

Tacikistan’ın Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), İran ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel dış güçlerle ilişkileri “09.08.2014, Cumartesi” başlıklı bölümde masaya yatırılmaktadır. Yazar, burada yapmış olduğu çözümlemede Rusya’nın kültür, dil ve güvenlik alanlarında Tacikistan’da önemli bir

* Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr

** Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: ilkerlimon@trakya.edu.tr

üstünlüğe sahip olduğunu belirtmektedir. Tacikistan’da en fazla yatırım yapan ülkeler ise Rusya ve Çin olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu ülkede alt-yapı ihalelerinde Çinli şirketlerle aşık atabilecek başka bir aktörün olmadığı vurgulamaktadır. Yazar, bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Tacikistan Büyükelçisi Mehmet Munis Dirik’i referans göstererek, Çinli firmaların alt-yapı inşaatlarında ülkelerinden getirdikleri mahkumları karın tokluğuna çalıştırdıkları bilgisini okuyucularla paylaşmaktadır. Yazara göre, ABD ile Tacikistan arasındaki ilişkiler güvenlik ve strateji merkezli olarak gelişmektedir. ABD yönetimi köktenci İslam’a karşı, laik tutumu nedeniyle İmamali Rahman yönetimini desteklemektedir. AB’nin ise, Tacikistan’la enerji, güvenlik ve silahsızlanma bağlamında ilişkiler yürüttüğü görülmektedir. Her ne kadar İran ile Tacikistan arasında dilsel ve kültürel yakınlık olsa da birincisinde İslami bir rejim olması ikili ilişkilerin fazla derinleşmesini engellemektedir. Diğer yandan Tacikistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olan Türkiye’nin Tacikistan ile ticari ilişkilerinin birçok sorun nedeniyle yeterince ivme kazanamadığı görülmektedir. Ancak Türkiye’nin, Tacikistan’da eğitim, kültür ve din alanında önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetleri ilgi çekicidir.

Yazar “10.08.2014, Pazar” başlıklı bölümün birinci alt başlığında Duşanbe’nin tarihsel ve coğrafi özelliklerinin yanında bu kent ile ilgili ilginç bilgiler paylaşmaktadır. Bu bölümde sırasıyla Duşanbe’de bulunan Milli Kütüphane, Tacikistan Bilimler Akademisi, Tacikistan Devlet Üniversitesi, Tacikistan İslam Üniversitesi, Şark Araştırma Merkezi ve Tacikistan Stratejik Araştırmalar Merkezi tanıtılmaktadır. Daha sonra gelen “11.08.2014, Pazartesi” bölümünün giriş kısmında Muzaffer Alimov ve TİKA Duşanbe Temsilciliğinde İrfanüddin Güven ile yapılmış olan görüşmelere yer verilmiştir. Bu bağlamda okuyucu Çegan Tepesi’nde Enver Paşa, Devletment Bey ve Faruk Efendi’nin mezarlarının bulunduğu mekâna Türkiye tarafından bir anıt mezar yapımına, Tacik güvenlik birimlerinin pek sıcak bakmadıklarını öğrenmektedir. Bu bölümün ilerleyen alt başlıklarında Taciklerin tarihte kurmuş oldukları ilk devlet olarak kabul edilen Samani İmparatorluğu ve İsmail Samani hakkında ilginç ve çarpıcı bilgilere ve anekdotlara yer verilmektedir. Diğer yandan “Samani İmparatorluğu’ndan Günümüze” başlığı altında Taciklerin tarihsel süreç içindeki konumları bütünlüklü bir şekilde Tacikistan’ın 1991 yılında Sovyetler Birliği’nden bağımsız olduğu döneme kadar net bir şekilde ortaya konulmuştur. Daha sonra Tacikistan’ın 1992-1997 yılları arasında yaşadığı iç savaş değerlendirilmiştir. Yaşanan bu çatışmalar bağlamında yazarın yapmış olduğu önemli bir tespit, iç savaşın mevcut yazında genel olarak dini motiflere dayalı olarak ortaya çıktığının vurgulanmasına karşın, aslında klanlar arası güç mücadelesinden ibaret olduğu şeklindedir. Siyasal Sistem başlığı altında Tacikistan’ın parlamenter yapısı ve seçim sistemi açıklanmış ve ülkenin 1994’ten bu yana en önemli siyasi figürü olan İmamali Rahman’ın biyografisine yer verilmiştir. Tacikistan’ın parlamenter yapısı değerlendirilirken, siyasal yaşam partiler özelinde incelenmiştir. Yazarın bildirdiğine göre, siyasal partiler kontrollü ve baskı altına alınmış bir muhalefet olmaktan öteye gidememektedirler. Ayrıca 2015 yılında Tacikistan İslami yeniden Doğuş Partisi’nin yasaklanarak yasadışı örgütler listesine alınmasından sonra Tacikistan’da gerçek anlamda muhalefet partilerinden bahsedilemeyeceği belirtilmektedir. Bununla birlikte Tacikistan’da yaşanan insan hakları ihlalleri ayrı bir bölümde anlatılmaktadır. “12.08.2014, Salı” başlıklı bölümde yazar Duşanbe’deki çeşitli temaslarına yer vermektedir. Bunlar içerisinde en ilginç olan görüşme Tacikistan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Abducabbar Rahmanov Azizoviç ile yapılmış olandır. Bu görüşmede Rahmanov’un etnik gruplar ve Tacikistan’da milliyetçilik ile ilgili sorulara vermiş olduğu cevaplar devletin resmi görüşlerini yansıtması bakımından

önemlidir. Gene bu bölümde camiler ve Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi (TİYDP) hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca bu hareketin liderliğini yapmış olan Seyit Abdullah Nuri, Muhammed Şerif Himmetzade ve Muhiddin Kabiri'nin TİYDP içinde oynamış oldukları roller üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın bir diğer bölümü ise “13.08.2014, Çarşamba” başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu bölümün giriş kısmında T.C. Din İşleri Müşaviri Emrullah Kaya ile Tacikistan'da İslami hayat üzerine yapılan ilginç görüşmeden elde edilen bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde ise Tacikistan'da yaşayan Türklere bahsedilmektedir. İlk ülkede faaliyette bulunan Türklere ait işletmelere değinilmiş ardından da Türk dizilerinin Tacikler açısından nasıl vazgeçilmez bir hale geldiği anlatılmaktadır. Bu bağlamda söz konusu dizilerin Tacik toplumunda Türk hayat tarzına olan hayranlığı körüklemesinin yanı sıra, Türkçe öğrenmek isteyen gençlere de fayda sağladığı ifade edilmektedir. Esasında “14.08.2014, Perşembe” başlığı taşıyan bölüm tematik olarak bir önceki bölüme bağlantılıdır. Yazar bu bölümde “Duşanbe Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi” ve “Türkçe ve Tacikçedeki ortak kelimeler” konularına eğilmektedir. Burada Duşanbe'de verilen Türkçe kursları hakkında ilginç ve detaylı bilgilere yer verilmektedir. Yazar, Türkçe ve Tacikçedeki ortak kelimelerin her iki dili birbirine yaklaştırdığının altını çizerek bu dillerdeki kelimelerin yüzde otuzunun ortak olduğu tespitini yapmaktadır.

Yazar “15.08.2014, Cuma” başlığını taşıyan bölümün girişinde Perviz Mullacanov ile yapmış olduğu görüşmeye yer vermiştir. Gene bir önceki bölümde olduğu gibi burada da Türkiye ile ilgili konular kapsamında “Taciklerin Türklere Bakışları” ve “Tacik-Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği” konuları hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar'ın belirttiğine göre Taciklerin Türklere karşı bakış açılarının gayet olumlu olduğu söylenebilir. Diğer yandan “16.08.2014, Cumartesi” bölümünde ise Tacikler, fiziki görünüşleri bakımından Türkiye Türklerine benzetilmektedir. Taciklerin geleneksel yaşam tarzına sahip bir toplum olduğu belirtilmekte ve buna örnek olarak; kadınların ve genç kızların çarşıda pazarda hâlâ geleneksel kıyafetleriyle dolaştıkları gösterilmektedir. Bu bölümün alt başlıklarında ayrıntılı olarak Tacikistan'da yaşayan halklara (Tacikler, Ruslar, Özbekler, Kırgızlar, Yagnabiler vb.) değinilmiştir. Taciklerin, Batı Türkistan'ın kadim kavimlerden birisi olduğu belirtilerek bu halkın Farisi bir kavim olduğunun altı çizilmiştir. Taciklerin etnik kökenleri ile ilgili bilgiler nesnel, titiz ve bilim adamı tarafsızlığıyla okuyucuya aktarılmaktadır. Tacikistan'da Tacikler dışında yaşayan diğer halklar olan Özbekler, Kırgızlar, Türkmenler, Ruslar, Almanlar ve Pamir halkları üzerine tarihsel arka plan da dikkate alınarak ayrıntılı bir çözümleme yapılmaktadır. Bu bağlamda alan uzmanları haricinde pek kimsenin varlığından haberdar olmadığı Kul ve Varzob nehirlerinin suladığı vadilerde yaşayan Yagnobiler hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanmaktadır. “Yurtdışı Tacikler” başlığı altında ise, Tacikistan Cumhuriyeti haricinde özellikle komşu coğrafyalarda bulunan Tacikler üzerinde durularak bunların hangi ülkelerde yaşadıkları ve hangi nüfus yoğunluğuna sahip oldukları tarihsel bakış açısıyla aktarılmıştır. Bu bölümün diğer alt başlıkları ise “Pantacikizm/Paniranizm” ve “Tacikçe” konularından oluşmaktadır.

Tursunzade ve Hisar şehirleri ile ilgili bilgiler “17.08.2014, Pazar” başlıklı bölümde kaleme alınmıştır. Yazar, bu şehirlere yapmış olduğu seyahatlerden edindiği izlenimler doğrultusunda, Tacikistan toplumunu birincil elden kaynaklara dayanarak okuyuculara aktarma fırsatı yakalamıştır. Yazar, “20.08.2014, Çarşamba” başlıklı bölümde Tacikistan Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Seyfullah Seferov ile Türkiye Tacikistan ilişkileri, Tacikistan Orta Asya ilişkileri ve Pamir halkları üzerine yapmış olduğu görüşmeye yer vermiştir. Bu bölümün “Tacikistan'ın Kutsalları” alt başlığında

ülkenin birçok noktasında “Mukaddesat-ı Tacikistan” adı verilen ve üzerlerinde ulusal değerlerin/ilkelerin resmedildiği çerçevelenmiş tabloların varlığından söz edilmektedir. Ayrıca Tacikistan’da kamusal alanda Rahman tarafından ulusal kahraman olarak ilan edilen Sadrettin Ayni, Babacan Gafurov, Mirza Tursunzade, Nusretullo Maksım, Şirinşo Şotemur ve İmamali Rahman gibi ülkenin tarihinde önemli roller oynamış şahsiyetlerin portrelerinin yer aldığı panolar bulunmaktadır.

Nurek Kasabası ve bu yerleşim yeri için büyük bir önem taşıyan Vahş Nehri üzerinde kurulmuş olan beş hidroelektrik santralinden biri olan Nurek Hidroelektrik Santrali ile ilgili bilgiler “23.08.2014, Cumartesi” başlıklı bölümünde okuyucuya aktarılmaktadır. “24.08.2017, Pazar” başlığında okuyucunun karşısına heyecan dolu ve sürükleyici Hoçent yolculuğu çıkmaktadır. Bu bölümünde yapılan çarpıcı tasvirler sayesinde okuyucu kendini, kâh Zerefşan Dağları’nda kâh Anzop Tüneli’nde bulmaktadır. Gene bu bölümünün girizgâhından sonra Tacikistan ekonomisi, işgücü göçü, yolsuzluk, turizm, eğitim sistemi ve milli ordu çözülemeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda özellikle Rusya’ya yönelik olarak cereyan eden işçi göçünün Tacikistan ekonomisi üzerinde belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmakta dolayısıyla ülkede Rusya’nın güçlendiği gözler önüne serilmektedir.

“25.08.2014, Pazartesi” başlıklı bölüm yazarın Hoçent izlenimlerini kapsamaktadır. Bu bölümde Tacikistan’ın mert ve dürüst insanlarına övgüde bulunan yazar ayrıca Hoçent Devlet Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nden Rızayev Mirzayeviç ile yapmış olduğu ilginç görüşmeden bahsetmektedir. Bu bölümde Hoçent’in önemi ve tarihsel süreç içindeki gelişimi okuyucuyla buluşmaktadır. Bu çerçevede Hoçent’in, Özbeklerin en yoğun olarak yaşadıkları üç bölgeden biri olarak öne çıktığı ve şehrin nüfusunun yüzde otuz birinin Özbeklerden oluştuğu dile getirilmektedir. Özbekler Tacikistan’da ve bölgede sahip oldukları öneme istinaden ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Tacikistan içerisindeki ayrıcalıklı konumu nedeniyle Dağlık Bedeşan Özerk Bölgesi “27.08.2014, Çarşamba” başlıklı bölümde derinlemesine çözülemeye tabi tutulmuştur. Burada Pamir Bölgesi’nin, ülke yüzölçümünün yarısını oluşturduğu ancak nüfusun sadece yüzde üçüne tekabül ettiği belirtilmektedir. Bu bölgede İsmailî inancının yerleşmesini sağlayan Nasır-ı Hüsrev için ayrı bir başlık açılırken bu inancın temel akideleri “İsmailîler” başlığında okuyucuya tanıtılmıştır. Bunları müteakiben 1991’den sonra Dağlık Bedeşan bölgesinin kalkınmasında önemli bir rol oynamış olan “Ağa Han”, “Ağa Han Gelişme Ağı” ve “Orta Asya Üniversitesi” hakkında çarpıcı bilgilere yer verilmektedir. Bu bölümde son olarak Tacikistan içerisinde yer alması da Vahan koridoruna değinilmektedir. Çünkü bu bölgede yaşayan İsmailîler Tacikistan’ın Dağlık Bedeşan bölgesinde yaşayanlarla akrabadırlar. Okuyucu burada paylaşılan bilgilerden 1982 yılında Van’ın Ulupamir Köyü’ne yerleşen Kırgızların Afganistan’dan önce Pakistan’a daha sonra ise Türkiye’ye yerleştiklerini öğrenmektedir.

Tacikistan’da İslam’ın yayılmasını ve korunmasını sağlayan önemli dava adamları olan Mevlana Yakub-i Çarhi, Muhammed Rüstemov Hindustani ve Gazi Ekber Turancanzade’nin sıradışı biyografileri ve dünya görüşleri “29.08.2014, Cuma” başlıklı bölümde ele alınmaktadır. Bu noktada özellikle Hindustani’nin hayatı kelimenin tam anlamıyla bir adanmışlık hikâyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde bölge halkı arasında önemli bir yere sahip olan türbeler ve yatırlar için ayrı bir başlık açılmıştır. Kurgantepe ve Kulap şehirleri hakkındaki bilgiler ise “30.08.2014, Cumartesi” başlıklı bölümde incelenmektedir. Bu bağlamda özellikle Kulap’ta türbesi bulunan ve Keşmir’in

İslam ile buluşmasına müritleriyle birlikte ciddi anlamda katkı yapmış olan büyük din âlimi ve şair Mir Seyit Ali Hemedânî okuyucuya tanıtılmaktadır.

Kitabın en önemli ve ilginç bölümü ise “31.08.2014, Pazar” başlığını taşıyan son bölümdür. Tacikistan hakkında yazılan bir kitabın Enver Paşa’yı ve Türkistan bağımsızlık mücadelesini atlamaması gerektiğini düşünen kitabın müellifi Hovaling üzerinden Züveyir Köyü ve Çegan Tepesi’ne vasıl olmak suretiyle orada medfun bulunan Devletment Bey ve Faruk Efendi’nin mezarlarını ziyaret ederek onlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yazar özellikle Turan şehitlerinin manevi huzurunda başlığı taşıyan bölümde güzel ve edebi bir üslupla, okuyucuyu adeta Pamir Dağları’na götürmektedir. Turan şehitleri olan Enver Paşa, Devletment Bey ve Faruk Bey gibi tarihi şahsiyetlere yer verilmek suretiyle bu kahramanların Türkistan bağımsızlık mücadelesinde oynadıkları roller tekrar gündeme getirilerek bu şehitlerin hatıralarına karşı büyük bir kadirşinaslık örneği gösterilmiştir.

Astana yayınlarından çıkan kitabın akıcı bir dili ve üslubu vardır. Bu sayede kitap Tacikistan’a ilgi duyan kimselerin bir çırpıda okuyacakları önemli bir eser olma özelliğine sahiptir. Kitapta yer verilen konuların kapsamı ve kurgusu ortalama bir okuyucunun Tacikistan hakkında yeterli düzeyde bilgilenmesi dikkate alınarak tasarlandığından bu ülke üzerine malumat sahibi olmak isteyen kimselerin kütüphanelerinde bulunması gereken önemli bir yapıttır. Ayrıca yazarın, kitabın sonuna kendi objektifinden çıkan fotoğraflar eklemesi bu çalışmaya ayrı bir zenginlik katmıştır. Bu eseri önemli kılan diğer bir husus ise çalışmanın uzun ve titiz bir arşiv, kütüphane ve alan çalışmasına dayanmasıdır. Sonuç olarak bu eser hiç kuşkusuz alandaki mevcut doldurmaya matuf önemli bir eserdir.